

Crna Gora
Ministarstvo finansija

Adresa: ul. Stanka Dragojevića 2,
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 242 835
fax: +382 20 224 450
www.mif.gov.me

Br: 03-02-430/23-2029/2

Podgorica, 21.03.2023. godine

MINISTARSTVO EVROPSKIH POSLOVA

Poštovani,

Povodom *Predloga finansijskog sporazuma za Program prekogranične saradnje Srbija - Crna Gora 2021-2027*, Ministarstvo finansija daje sljedeće

MIŠLJENJE

Programi prekogranične i transnacionalne saradnje u okviru Ipe III sprovodiće se u okviru politike proširenja Evropske unije. Predmetni program podržava prekograničnu saradnju u cilju promocije dobrosusjedskih odnosa, podsticanja evropskih integracija i promocije društveno-ekonomskog razvoja kroz zajedničke lokalne i regionalne inicijative.

Na tekst *Predloga sporazuma* i pripremljeni Izvještaj o analizi uticaja propisa, sa aspekta implikacija na poslovni ambijent, nemamo primjedbi.

Uvidom u dostavljeni akt i Izvještaj o analizi uticaja propisa, utvrđeno je da za implementaciju predmetnog *Predloga finansijskog sporazuma* nije potrebno obezbjeđenje finansijskih sredstava iz budžeta Crne Gore, kao i da će usvajanje preostalih godišnjih finansijskih obaveza biti odobreno razmjenom pisama između Komisije i korisnika IPA III. Nadalje, u Izvještaju se navodi da će se implementacijom propisa ostvariti prihod za budžet Crne Gore, kroz Projekat tehničke podrške.

Shodno navedenom, Ministarstvo finansija, s aspekta budžeta, nema primjedbi na *Predlog finansijskog sporazuma za Program prekogranične saradnje Srbija - Crna Gora 2021-2027*.

S poštovanjem,

MINISTAR
mr Aleksandar Damjanović

OBRAZAC

IZVJEŠTAJ O SPROVEDENOJ ANALIZI PROCJENE UTICAJA PROPISA	
PREDLAGAČ	MINISTARSTVO EVROPSKIH POSLOVA
NAZIV PROPISA	Predlog Finansijskog sporazuma između Evropske komisije, Republike Srbije i Crne Gore za Program prekogranične saradnje Srbija - Crna Gora 2021-2027
1. Definisane probleme	
- Koje probleme treba da riješi predloženi akt?- Koji su uzroci problema?- Koje su posljedice problema?- Koji su subjekti oštećeni, na koji način i u kojoj mjeri?- Kako bi problem evoluirao bez promjene propisa ("status quo" opcija)?	
Prekogranična saradnja pruža priliku za rješavanje zajedničkih problema i za razmjenu znanja i dobre prakse, što u konkretnom slučaju za Program prekogranične saradnje Srbija - Crna Gora 2021 - 2027 (u daljem tekstu: Program) predstavlja mogućnost za rješavanje problema nezaposlenosti i unapređenje socijalne zaštite kroz poboljšanje kvaliteta javnih zdravstvenih i socijalnih usluga za uključivanje marginalizovanih grupa u programskom području, kao i probleme koji se tiču razvoja turizma i zaštite kulturne i prirodne baštine kroz poboljšanje i promociju zajednički koordinisanih prekograničnih turističkih ponuda zasnovanih na zaštićenom kulturnom i prirodnom naslijeđu. Nedostatak finansijskih sredstava i nedovoljno strateški orijentisan pristup lokalnih aktera u programskoj teritoriji, pored postojanja strategija i akcionih planova u ovim oblastima, kao i nedovoljna motivisanost uzrokovana nedostatkom sredstava, u vezi sa inovativnim pristupima i primjerima dobre prakse u oblastima zapošljavanja, socijalne zaštite, turizma, kao i zaštite kulturne i prirodne baštine su uzroci problema. Ukupna programska površina obuhvata 17 402 km², od čega 46 % pripada srpskoj teritoriji (8 033 km²), a 54 % crnogorskoj (9 369 km²). U poređenju sa nacionalnim teritorijama, prihvatljivo područje na strani Republike Srbije predstavlja 9% ukupne teritorije zemlje (cijeli Raški okrug sa 5 opština - Kraljevo, Vrnjačka Banja, Raška, Novi Pazar i Tutin; četiri od deset opština Zlatiborskog okruga - Nova Varoš, Priboj, Prijepolje i Sjenica; i opština Ivanjica, jedna od četiri koje ima Moravički okrug), dok u Crnoj Gori obuhvata 68% teritorije zemlje (opštine Andrijevica, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Šavnik i Žabljak). Kao posljedicu prethodno navedenih problema imamo migraciju stanovništva iz programskog područja u centralni i južni dio Crne Gore, kao i prema zemljama članicama Evropske unije u potrazi za poslom, servise socijalne zaštite u koje je potrebno dodatno ulaganje i nove usluge u zajednicama, nedovoljno razvijenu turističku ponudu na sjeveru Crne Gore, kao i nedovoljno/neadekvatno zaštićene objekte kulturne i prirodne baštine. Zbog svega prethodno navedenog najviše trpe građani, kao i lokalna privreda koja se	

oslanja na turizam kao prioritetnu razvojnu oblast u Crnoj Gori. Građani iz razloga nepostojanja inicijativa/projekata koji mogu dovesti do novih radnih mjesta, kao i novih usluga socijalne zaštite oblastima javnog zdravstva i socijalnih usluga za uključivanje marginalizovanih grupa, i zdravijeg prirodnog okruženja, a lokalna privreda iz razloga nepostojanja inicijativa/projekata koji mogu dovesti do novih turističkih ponuda i servisa koji se mogu pružati u lokalnim zajednicama.

Programi prekogranične i transnacionalne saradnje u okviru Ipe III sprovodiće se u okviru politike proširenja Evropske unije, te proizilaze i nastavljaju se na programe koji se sprovode u finansijskoj perspektivi 2014-2020, kao i onih koji su se sprovodili u finansijskoj perspektivi 2007-2013. Programi saradnje imaju za cilj promovisanje dobrih odnosa i društveno-ekonomski razvoj kroz sprovođenje zajedničkih inicijativa na lokalnom i transnacionalnom nivou. Finansijski sporazum obezbjeđuje uslove za rešavanje problema i izazova koji se tiču prije svega održivog razvoja, zaštite prirode i životne sredine, turizma, poboljšanja kvaliteta usluga socijalne i zdravstvene zaštite (posebno u ruralnim područjima). Ovaj Program podržava prekograničnu saradnju u cilju promocije dobrosusjedskih odnosa, podsticanja evropskih integracija i promocije društveno-ekonomskog razvoja kroz zajedničke lokalne i regionalne inicijative.

U cilju sprovođenja Programa, neophodno je da Evropska komisija, Vlada Crne Gore i Vlada Republike Srbije zaključe Finansijski sporazum kojim se utvrđuju uslovi pružanja podrške EU, pravila i postupci isplate koja se odnosi na podršku i uslove pod kojima će se upravljati podrškom.

Ukoliko se Finansijski sporazum ne bi potpisao, prethodno navedeni problemi bi se dodatno produbili usljed nedostatka finansijskih sredstava koji su na raspolaganju u Programa, a i onemogućila bi se razmjena znanja i dobrih praksi među institucijama/organizacijama koje mogu učestvovati u Programu.

Finansijski sporazum se odnosi na cijelu perspektivu 2021-2027 i alokaciju 2022, dok će usvajanje preostalih godišnjih finansijskih obaveza biti odobreno razmjenom pisama između Komisije i korisnika IPA III, u ovom slučaju Crne Gore i Republike Srbije.

Ukupna procijenjena vrijednost ovog Programa iznosi 9.734.118 EUR, a maksimalni doprinos Evropske unije ovom Programu je 8.400.000 EUR.

Takođe, potpisivanjem ovog Sporazuma obezbjeđuje se osnova za izvršavanje svih obaveza koje države preuzimaju kako bi ispunile ciljeve koji su predviđeni Programom.

2. Ciljevi

- **Koji ciljevi se postižu predloženim propisom?**
- **Navesti usklađenost ovih ciljeva sa postojećim strategijama ili programima Vlade, ako je primjenljivo.**

Opšti cilj Programa se odnosi na promociju dobrosusjedskih odnosa, podsticanje evropske integracije i jačanje društvenog, ekonomskog i teritorijalnog razvoja programskog prekograničnog područja poboljšanjem zdravstvenih i socijalnih usluga i razvojem održivog turizma.

Opšti cilj je podijeljen u sljedeće tematske klustere, prioritete, te specifične ciljeve u okviru prioriteta:

Tematski prioritet 0: Tehnička podrška

Specifični cilj 0.1: Osigurati efikasnu, djelotvornu, transparentnu i blagovremenu implementaciju programa prekogranične saradnje kao i podizanje svijesti o programu među nacionalnim, regionalnim i lokalnim zajednicama i, uopšteno, stanovništvom u prihvatljivom programskom području

Tematski klaster 1: Poboljšane mogućnosti zapošljavanja i socijalnih prava

Tematski prioritet 1: Zapošljavanje, mobilnost radne snage i socijalna i kulturna inkluzija preko granica

Specifični cilj 1.1 Poboljšati kvalitet javnih zdravstvenih i socijalnih usluga za uključivanje marginalizovanih grupa u programskom području

Tematski klaster 4: Poboljšano poslovno okruženje i konkurentost

Tematski prioritet 5: Podsticanje turizma i kulturne i prirodne baštine

Specifični cilj 2.1: 2.1: Poboljšati i promovisati zajednički koordinisanu prekograničnu turističku ponudu zasnovanu na zaštićenom kulturnom i prirodnom naslijeđu

Tematski klaster 5 *Unaprijeđeni kapacitet lokalnih i regionalnih organa vlasti za suočavanje sa lokalnim izazovima* će se prožimati kroz ostale tematske klasterne.

Program je u potpunosti usklađen je sa relevantnim strategijama kao što su Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine, Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025, Strategija pametne specijalizacije 2019-2024, Program ekonomskih reformi 2022 – 2024, Strategija digitalne transformacije Crne Gore 2022 – 2026, Strategija razvoja Integralnog zdravstvenog informacionog sistema i e-zdravlja 2018-2023, Strategija razvoja ženskog preduzetništva Crne Gore 2021-2024, Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025, kao i lokalnih strategijskih dokumenata donesenih od strane lokalnih vlasti, a tiču se razvoja u oblastima od značaja za Program.

Pored nacionalnih strategija i programa, Program će doprinijeti procesu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, te je u saglasju sa održivim razvojnim ciljevima Ujedinjenih nacija do 2030. godine, Evropskim zelenim dogovorom koji predstavlja strategiju održivog razvoja EU za 21. vijek, Strategijom Evropske unije za Jadransko-jonski region, te Dunavskom strategijom.

3. Opcije

- **Koje su moguće opcije za ispunjavanje ciljeva i rješavanje problema? (uvijek treba razmatrati "status quo" opciju i preporučljivo je uključiti i neregulatornu opciju, osim ako postoji obaveza donošenja predloženog propisa).**
- **Obrazložiti preferiranu opciju?**

Potpisivanje Finansijskog sporazuma predstavlja osnov za nastavak aktivnosti u cilju uspješnog sprovođenja Programa i rješavanje problema koje tretira, a navedni su u sekciji 1 iznad.

U skladu sa članom 8 stav 4 Okvirnog sporazuma o finansijskoj podršci između Evropske komisije i Crne Gore o posebnim pravilima za sprovođenje finansijske podrške Unije Crnoj Gori u okviru Instrumenta pretpristupne podrške (IPA III), koji je stupio na snagu

2. novembra 2022. godine, pravila za sprovođenje ovog Programa navode se u Finansijskom sporazumu. Program se stoga sprovodi u skladu s odredbama ovog Finansijskog sporazuma, odnosno u indirektnom upravljanju gdje su sredstva za upravljanje programom povjerena Ministarstvu finansije Republike Srbije kao Ugovornom tijelu za tematske klaster 1 i 4 navedene u okviru Sekcije 2 iznad, dok sredstva koja su na raspolaganju programskim strukturama za tehničku podršku ugovaraju direktno od strane Delegacije Evropske unije u Republici Srbiji kao Ugovornog tijela. Opcije za ispunjavanje ciljeva i rešenja definisane su pravnim osnovom ovog Finansijskog sporazuma.

Pravni okvir za sprovođenje Programa na teritoriji Crne Gore, proističe kako iz navedenih, tako i iz sljedećih dokumenata:

- a. Uredba (EU) 2021/1529¹ Evropskog parlamenta i Savjeta od 15. septembra 2021. godine o uspostavljanju Instrumenta za pretpristupnu podršku (IPA III);
- b. Uredba (EU) 2021/15292 o posebnim pravilima za sprovođenje Uredbe (EU) 2021/1529 Evropskog parlamenta i Savjeta koji uspostavlja Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA III);
- c. Mjerodavno domaće zakonodavstvo o konkurenciji, državnoj pomoći i javnim nabavkama, i propratni akti.

Zadržavanje *statusa quo* značilo bi ne samo zadržavanje istog statusa, već zapravo produbljivanje navedenih problema i izazova. Uzmimo za primjer da dostupnost socijalnih i zdravstvenih usluga varira, a njihov kvalitet i dostupnost su slabi izvan urbanih i opštinskih centara. Nerješavanje ovog izazova dovodi do veće nepristupačnosti zdravstvenih usluga ali i do usporavanja modernizacije kako socijalnog tako i zdravstvenog sistema.

Potpisivanje Finansijskog sporazuma predstavlja uslov za sprovođenje Programa na teritoriji Crne Gore, te stvara mogućnosti za crnogorske partnere, odnosno neprofitne institucije i organizacije, da učestvuju u projektima, i pronalaze rješenja za izazove u saradnji sa partnerima iz Republike Srbije. Isto tako Crna Gora ostvaruje održiviji razvoj, obezbjeđuje kvalitetnije životne uslove za svoje građane, i harmonizuje svoj razvoj sa razvijenim zemljama Evropske unije.

4. Analiza uticaja

- Na koga će i kako će najvjerovatnije uticati rješenja u propisu - nabrojati pozitivne i negativne uticaje, direktne i indirektne.
- Koje troškove će primjena propisa izazvati građanima i privredi (naročito malim i srednjim preduzećima)
- Da li pozitivne posljedice donošenja propisa opravdavaju troškove koje će on stvoriti,
- Da li se propisom podržava stvaranje novih privrednih subjekata na tržištu i tržišna konkurencija;
- Uključiti procjenu administrativnih opterećenja i biznis barijera.

Rješenja u propisu će uticati na buduće korisnike sredstava koja su obezbijeđena u okviru Programa (neprofitne institucije i organizacije iz Crne Gore), na građane koji žive u

¹ SL L330, 20.09.2021, str. 1

² SL L 450/10, 16.12.2021.

programom obuhvaćenoj teritoriji kao krajnjih korisnika projekata, kao i lokalnu privredu i poljoprivredne proizvođače koji će se uvezati sa turističkom privredom u prekograničnom regionu koji obuhvata Programa u Crnoj Gori i Republici Srbiji. Samim tim, primjena Finansijskog sporazuma će imati pozitivan uticaj na crnogorske učesnike, institucije, organizacije i opštine, u Programu, doprinoseći razvoju njihovih kapaciteta, i povezujući ih sa relevantnim akterima koji se bave istim ili sličnim temama u Republici Srbiji.

Doprinos Evropske unije na nivou tematskog prioriteta neće prelaziti gornju granicu od 85% prihvatljivih izdataka. Sufinansiranje će obezbijediti krajnji korisnici granta. Iznos namijenjen tehničkoj pomoći biće ograničen na 10% ukupnog iznosa dodijeljenog programu. Za tehničku podršku, stopa sufinansiranja Unije iznosi 100%.

S obzirom da se sprovođenjem Programa, obezbjeđuju bespovratna sredstva u iznosu do 85% troškova projekata u kojima učestvuju crnogorski partneri, te će se dodatno unaprijediti kapaciteti crnogorskih partnera u rješavanju izazova navedenih u dijelu Definisane problema, u potpunosti su opravdani troškovi koji nastaju potpisivanjem Sporazuma.

Usvajanjem ovog Sporazuma ne predviđa se stvaranje novih privrednih subjekata na tržištu niti tržišna konkurencija. Kroz Program se mogu pokrenuti inicijative koje mogu dovesti do stvaranja novih radnih mjesta i mobilnosti radne snage i izgradnje kapaciteta koji mogu region učiniti konkurentnijim.

Takođe, Sporazum neće izazvati administrativno opterećenje niti stvoriti biznis barijere.

5. Procjena fiskalnog uticaja

- Da li je potrebno obezbjeđenje finansijskih sredstava iz budžeta Crne Gore za implementaciju propisa i u kom iznosu?;
- Da li je obezbjeđenje finansijskih sredstava jednokratno, ili tokom određenog vremenskog perioda? Obrazložiti;
- Da li implementacijom propisa proizilaze međunarodne finansijske obaveze? Obrazložiti;
- Da li su neophodna finansijska sredstva obezbijeđena u budžetu za tekuću fiskalnu godinu, odnosno da li su planirana u budžetu za narednu fiskalnu godinu?;
- Da li je usvajanjem propisa predviđeno donošenje podzakonskih akata iz kojih će proisteci finansijske obaveze?;
- Da li će se implementacijom propisa ostvariti prihod za budžet Crne Gore?;
- Obrazložiti metodologiju koja je korišćenja prilikom obračuna finansijskih izdataka/prihoda;
- Da li su postojali problemi u preciznom obračunu finansijskih izdataka/prihoda? Obrazložiti;
- Da li su postojale sugestije Ministarstva finansija na nacrt/predlog propisa?;
- Da li su dobijene primjedbe implementirane u tekst propisa? Obrazložiti.

- Nije potrebno obezbijediti finansijska sredstva iz budžeta Crne Gore za sprovođenje ovog Sporazuma.

- Finansijski sporazum se odnosi na cijelu perspektivu 2021-2027 i alokaciju 2022. Usvajanje naknadnih godišnjih finansijskih obaveza biće odobreno razmjenom pisama

između Komisije i korisnika IPA III.

- Ne, implementacijom ovog propisa ne proizilaze druge međunarodne finansijske obaveze.
- Finansijska sredstva nijesu obezbijedena u budžetu za tekuću i narednu fiskalnu godinu, s obzirom na to da se od država korisnica Ipe III ne zahtijevaju nikakvi finansijski doprinosi.
- Usvajanjem propisa nije predviđeno donošenje podzakonskih akata iz kojih će proisteci finansijske obaveze.
- Implementacijom propisa će se ostvariti prihod za budžet Crne Gore, kroz Projekat tehničke podrške. Sredstva raspoloživa u okviru Programa će se obezbjeđivati kroz tri alokacije, tako što će se sredstva raspoloživa za 2021. i 2022. godinu isplaćivati kroz alokaciju za 2022. godinu, sredstva raspoloživa za 2023, 2024. i 2025. godinu isplaćivati kroz alokaciju za 2024. godinu, dok će se sredstva raspoloživa za 2026. i 2027. godinu isplaćivati kroz alokaciju za 2026. godinu, u ukupnom iznosu od 840.000 eura, i to je 100% doprinos Unije.
- Ukupan finansijski doprinos Unije ovom Programu iznosu 8.4 miliona eura, od čega je 840.000 eura opredijeljeno za tematski prioritet tehničke podrške, što je na programskom nivou ograničeno na 10% ukupnog doprinosa Unije Programu. Programskim akcionim dokumentom je definisano da su za tematski klaster 1, koji se odnosi na poboljšane mogućnosti zapošljavanja i socijalna prava, indikativna finansijska sredstva opredijeljena u iznosu do 4.2 miliona eura doprinosa Unije, dok je za tamatski klaster 4, koji se odnosi na poboljšano poslovno okruženje i konkurentnost, opredijeljeno 3.36 miliona eura. Metodologiju indikativne raspodjele sredstava po tematskim klasterima/prioritetima je odredila Zajednička radna grupa, uz saglasnost Evropske komisije.
- Nisu postojali problemi u preciznom obračunu finansijskih izdataka/prihoda.
- Sporazum se tek upućuje na mišljenje Ministarstvu finansija.
- Nisu dobijene primjedbe.

6. Konsultacije zainteresovanih strana

- **Naznačiti da li je korišćena eksterna ekspertiza i ako da, kako;**
- **Naznačiti koje su grupe zainteresovanih strana konsultovane, u kojoj fazi RIA procesa i kako (javne ili ciljane konsultacije);**
- **Naznačiti glavne rezultate konsultacija, i koji su predlozi i sugestije zainteresovanih strana prihvaćeni odnosno nijesu prihvaćeni, Obrazložiti**

U konsultacijama su učestvovala sve strane potpisnice.

Zainteresovane strane nisu konsultovane u toku procesa izrade RIA, s tim u vezi se dokument upućuje na mišljenje Ministarstvu finansija. Međutim, javne konsultacije su obavljene tokom izrade Akcionog dokumenta za Program, koji je direktno u vezi sa predmetnim Sporazumom. Akcioni dokument je kreiran od strane Zajedničke radne grupe koje su činili predstavnici relevantnih ministarstva iz obje zemlje učesnice u Programu, a proces izrade Akcionog dokumenta je bio podržan od strane eksperata angažovanih kroz regionalni projekat CBIB+3 *Izgradnja prekograničnih institucija III faza*. U procesu izrade programskog Akcionog dokumenta je konsultovana i zainteresovana stručna i laička javnost, kroz javne konsultacije koje su sprovedene u periodu 11.12.2020. do 31.12.2020.

Kako bi se dobila mišljenja različitih zainteresovanih strana, organizovane su javne konsultacije. Proces onlajn javnih konsultacija o prvom nacrtu programskog dokumenta za IPA III Program prekogranične saradnje Srbija – Crna Gora 2021-2027 koordinisale su obje

strukture zadužene za upravljanje Programom i održane su u periodu od 11.12.2020. do 31.12.2020. Programski dokument je objavljen na 4 internet stranice³ i ukupno su internet stranice pregledane više od 110 puta, a dobijena su samo dva komentara⁴. Komentari su uzeti u obzir tokom finaliziranja programskog Akcionog dokumenta.

7: Monitoring i evaluacija

- Koje su potencijalne prepreke za implementaciju propisa?
Koje će mjere biti preduzete tokom primjene propisa da bi se ispunili ciljevi?
- Koji su glavni indikatori prema kojima će se mjeriti ispunjenje ciljeva?
- Ko će biti zadužen za sprovođenje monitoringa i evaluacije primjene propisa?

Nisu uočene prepreke za implementaciju propisa.

Strukture zadužene za upravljanje Programom u Crnoj Gori (Ministarstvo evropskih poslova i Ministarstvo finansija – Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstva EU pomoći) u sprovođenju ovog Programa tijesno saraduje sa strukturama zaduženim za upravljanje Programom u Republici Srbiji (Ministarstvo za evropske integracije i Ministarstvo finansija). Strukture zadužene za upravljanje Programom će uspostaviti Zajednički tehnički sekretarijat koji pruža podršku korisnicima sredstava dobijenih u okviru Programa, kao i strukturama i Zajedničkom odboru za nadgledanje u vršenju dužnosti.

Indikatori prema kojima će se mjeriti ispunjenje ciljeva su definisani programskim Akcionim dokumentom koji je usvojen od strane Evropske komisije. Praćenje indikatora će biti u nadležnosti Zajedničkog odbora za nadgledanje, koji čine predstavnici obje zemlje učesnice programa i Evropske komisije.

Za sprovođenje monitoringa i evaluacije primjene propisa biće zadužena Direkcija za bilateralne prekogranične programe u Ministarstvu evropskih poslova.

Datum i mjesto

14. mart 2023. godine, Podgorica

³ <https://www.mei.gov.rs/srl/vesti/2174/189/335/detaljnije/priprema-ipa-iii-programa-prekograncne-saradnje-srbija-crna-gora-2021-2027/>, <https://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/237009/javne-konsultacije-povodom-prvog-Nacrta-bilateralnih-programa-prekograncne-saradnje-2021-2027.html>, <https://cbcsrb-mne.org/preparation-of-the-new-ipa-iii-cross-border-cooperation-programme-serbia-montenegro-2021-2027/>, <https://www.eu.me/javne-konsultacije-povodom-prvog-nacrta-bilateralnih-programa-prekograncne-saradnje-2021-2027/>

⁴ Komentar 1 - Regionalna agencija za prostorni i ekonomski razvoj Raškog i Moravičkog okruga istakla je sljedeće:
- značaj lakog pristupa za ljude koji dolaze iz okolnih područja i urbanih centara u pogledu turizma u programskom području;

- da turizam pruža mogućnosti za „raznovrsne kvalitetne aktivnosti slobodnog vremena, usluga i proizvoda, iskorišćene IT mogućnosti za stanovnike i posjetioce” u programskoj oblasti;
- klizišta kao važno pitanje za bezbjedan transport ljudi i robe;
- da treba uložiti napore i uslove kako bi se osigurala ekološka održivost hidroresursa i biomase.

Komentar 2 - Institut za javno zdravlje Novi Pazar je komentarisao da prvi nacrt programskog dokumenta veoma detaljno pokriva njihovu oblast interesovanja, odnosno javno zdravlje. Naveli su da dio programske teritorije, primarno Novi Pazar, Tutin i Sjenica, imaju proporcionalno veću populaciju djece i mladih, te je zato programske aktivnosti potrebno dodatno fokusirati na javno zdravlje, odnosno promociju zdravlja među mlađom populacijom